



De Top 10 aan Trends

die relevant zijn voor

de volgende Statenperiode

1. *Overijssel uit de crisis: en daarna?*

Er zijn veel signalen die er op wijzen dat Europa, Nederland en ook Overijssel langzaam uit de crisis kruipen. Het tempo waarin dat gebeurt is ongewis, evenals de mate van groei na de crisis. Er zijn tal van factoren die weer tot stagnatie kunnen leiden. Maar toch is het redelijk om (ook) met optimistische scenario's rekening te houden en 'tegen de *Zeitgeist* in te denken': hoe zou Overijssel kunnen profiteren op het moment dat het weer goed gaat met de economie?

Hoe moeilijk de afgelopen jaren ook waren, er waren ook ontwikkelingen die de toekomstige economie van Overijssel mogelijkheden bieden. Denk aan de creatieve sector, waar het aantal arbeidsplaatsen ondanks de crisis groeide. Denk aan de groei van het aantal ZZP-ers. Denk ook aan fenomenen als de 'deeleconomie', de circulaire economie of de bedrijvigheid rond open data en 'big data'.

De economie zal ook de komende jaren veranderen. Exporterende bedrijven, bijvoorbeeld in de maakindustrie en de logistiek, zullen profiteren van het economisch herstel. In andere sectoren zal de crisis nog lang najlén. Dat geldt bijvoorbeeld voor de bouw en voor sectoren waar door overheidsbezuinigingen arbeidsplaatsen verminderen, zoals de zorg. We leven in een tijd van transitie.

De WRR pleit in het rapport 'De Lerende Economie' voor maatregelen zodat de Nederlandse economie voldoende veerkrachtig is om op dit soort veranderingen kan reageren. De WRR denkt daarbij vooral aan beter onderwijs en een betere regionale kenniscirculatie.

Veerkracht zal juist de komende jaren voor Overijssel belangrijk zijn.

Voor het economisch & ruimtelijk beleid van de provincie betekent deze ontwikkeling vooral

- *dat er de komende jaren nog veel gaat veranderen in de Overijsselse economie en dat dat voor lang niet alle mensen makkelijk zal zijn;*
- *het zal niet meer worden als voor de crisis: bepaalde sectoren zullen blijvende effecten voelen;*
- *dat een open oog wenselijk is voor nieuwe ontwikkelingen en de kansen daarvan: opkomende sectoren, nieuwe manieren van produceren;*
- *dat het wenselijk is te werken aan een veerkrachtige economie, die adequaat en pro-actief op veranderingen kan reageren.*



2. Toenemende verschillen binnen Overijssel

Binnen Overijssel zijn toenemend verschillen te verwachten. De bevolkingsontwikkeling verschilt tussen gebieden. En ook de economische ontwikkeling verschilt per gebied. Het gaat daarbij met name om het verschil tussen stad en land: er is een trek naar de stad. Ook zijn er toenemende verschillen tussen Twente en West-Overijssel. Er zijn in Overijssel gebieden en dorpen die gaan krimpen. Er zijn ook gebieden die zullen groeien. Waar vroeger voor iedereen de koek groter werd, is dat nu niet meer zo.

Deze ontwikkeling leidt tot de volgende vragen op provinciaal niveau:

- *Hoe gaan we om met verschillen? De neiging is sterk om te proberen alle gebieden in de provincie dezelfde kansen te bieden. Het is de vraag of dat mogelijk of wenselijk is. Misschien is juist diversiteit wel een pré.*
- *Welke perspectieven hebben de Overijsselse gebieden waar de demografische en economische dynamiek minder is? Krimp hoeft niet per definitie slecht te zijn, maar het is wel zaak voor deze gebieden concrete en enthousiasmerende perspectieven uit te werken voor de toekomst.*
- *Hoe geven we groei vorm in de gebieden die wel groeien? Sluiten we aan bij de manier van handelen van voor de crisis, of proberen we bijvoorbeeld de woningprogrammering in de toekomst toch anders vorm te geven?*

3. Toenemende verschillen binnen Nederland: de positie van Overijssel

De nationale planbureaus verwachten een toenemend verschil tussen enerzijds de Randstad en enkele stedelijke gewesten – met name Brabant - en anderzijds landelijke provincies als Overijssel. Deze verschillen gaan over de demografische ontwikkeling en over de economische dynamiek. De plek van Overijssel in Nederland betekent dat we in economisch opzicht altijd een stap meer zullen moeten doen dan gebieden in de Randstad. Dat is helemaal niet erg, en kan zelfs een kracht betekenen: lui zullen we niet worden. De afgelopen periode is ook veel bereikt. In de Elsevier/Louter ranglijst kwam de regio Zwolle in 2013 als de economisch best presterende regio naar voren. Kennispark Twente scoort zeer goed als ‘sciencepark’ met veel beginnende spin-off bedrijven. Toch is de perifere ligging van Overijssel een punt van aandacht. Dat geldt vanwege de afstand tot de Randstad met name voor Twente. De regio blijft ondanks vele positieve initiatieven op belangrijke indicatoren achter. De problematiek van de Twentse steden is onverkort ernstig, bijvoorbeeld als het gaat om de arbeidsparticipatie.

Voor het provinciale beleid betekent deze ontwikkeling dat:

- *er moet worden nagedacht over de positie van Overijssel ten opzichte van de Randstad en andere economische centra zoals Brabant en die in Duitsland. Wat is onze toegevoegde waarde ten opzichte van die regio's? En kan meer samenwerking met de Duitse regio's direct over de grens een impuls voor Overijssel betekenen?*
- *dat er aandacht moet zijn voor de verbindingen met de economische centra. Fysieke nabijheid (minder dan een uur woon-werk-afstand) blijkt een cruciale factor voor bedrijven en werknemers. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om goede treinverbindingen.*



- *het wenselijk is om na te denken over de positie van de Overijsselse havens ten opzichte van die van Rotterdam en andere havens in Oost Nederland en Duitsland. In hoeverre willen en kunnen wij met onze havens en infrastructuur functioneren als 'overloopgebied' van de groeiende Rotterdamse haven?*
- *het wenselijk is dat - gezien de problematiek, maar ook de mogelijkheden van de Twentse steden - door de provincie wordt nagedacht over nieuwe werkwijzen om Twente beter aan te sluiten op nationale en internationale economische netwerken.*

4. Maatschappelijke tweedeling

Door de economische crisis zal de werkloosheid de komende jaren (nog) groot zijn. Technologische innovaties zorgen bovendien nu ook voor automatisering van 'white collar jobs'. Dit betekent werk voor mensen die deze machines maken, maar zeker ook verlies van arbeid voor mensen in bijvoorbeeld de financiële en zakelijke dienstverlening. Tot slot zijn er sectoren, zoals verkeer en vervoer, die last hebben van internationale concurrentie van goedkope arbeidskrachten.

Deze ontwikkelingen doen zich voor in een situatie waarin de arbeidsparticipatie in (delen van) Overijssel toch al klein is. Bovendien is een toenemend deel van de bevolking kwetsbaar doordat het een koopwoning heeft waarvan de hypotheek onder water staat en het geen eigen kapitaal heeft om klappen op te vangen.

Voor het beleid van de provincie betekent deze ontwikkeling

- *dat er grote uitdagingen zijn om de vraag van de arbeidsmarkt in overeenstemming te brengen met de kwaliteit van de beroepsbevolking. Er zijn al tal van initiatieven op dit gebied – denk aan de human capital agenda's en het Techniek-pact. Die zullen de komende jaren belangrijk blijven;*
- *dat er een vraagstuk is van maatschappelijke en politieke participatie. Dat wordt er door deze ontwikkeling ook niet minder op: hoe kan de overheid mensen die aan de 'verkeerde kant van de tweedeling zitten' nog betrekken bij de maatschappij?*
- *dat de vraag zal opkomen of de provincie rol heeft in het sociale domein, en zo ja welke. Wat zou rond sociale vraagstukken de toegevoegde waarde van de provincie kunnen zijn - ook in relatie tot de rol van gemeenten op het gebied van arbeid, participatie en zorg? De opgaven voor de gemeenten zullen de komende jaren groot zijn en veel vragen van het gemeentelijk budget, het bestuur, de organisatie en samenwerkingverbanden.*

5. Ruimte zonder programma

De leegstand in winkels, kantoren, bedrijfspanden, maatschappelijk vastgoed als scholen en zorgvoorzieningen en vrijkomende agrarische bebouwing is groot. Dat komt door de economische crisis, maar zeker ook door structurele oorzaken: denk aan de bevolkingskrimp, aan de vergrijzing, de opkomst van internet en de verleiding tot overprogrammeren bij ontwikkelaars en gemeenten. Er is, kortom, in Overijssel veel ruimte zonder programma.

Onderdeel van deze problematiek is die van de binnensteden. De vitaliteit van de binnensteden zal in de toekomst minder gebaseerd zijn op detailhandel. De verwachting is dat er ook na de crisis minder winkels zullen zijn door internet en de vergrijzing. De steden zullen diversifiëren, en elk een nieuwe dynamiek proberen te scheppen (werk, wonen, stadslandbouw, internationalisering?). Dat transitieproces zal pijnlijk zijn, zeker voor de betrokken ondernemers.

Voor de provinciale politiek liggen hier de volgende vragen:

- *Tot voor kort richtte de provincie zich primair op bedrijventerreinen, woningbouw en grootschalige en perifere detailhandel – vooral om concurrentie tussen gemeenten te voorkomen. Voor kantoren, winkels en maatschappelijk vastgoed werd sturing vanuit de provincie als onnodig of ongewenst gezien. Het is de vraag of dat standpunt houdbaar is gezien de huidige ontwikkelingen. Het is duidelijk dat overheden, of het nu om gemeenten gaat of de provincie, niet alle leegstandsproblemen kunnen oplossen. Tegelijk kan actie bijvoorbeeld om redenen van ruimtelijke kwaliteit zinvol zijn. Moet de provincie gemeenten hierin helpen, en hoe dan?*
- *Ook rond de binnensteden speelt de vraag welke rol de provincie wil nemen.*
 - *De provincie kan bij ongewenste concurrentie tussen gemeenten bemiddelen en uiteindelijk beslissen.*
 - *De provincie kan bij belangentegenstellingen binnen gemeenten (ruimtelijke kwaliteit versus de financiële positie van het grondbedrijf bijvoorbeeld) bemiddelen of een dwingende stem laten horen.*
 - *De provincie kan praktijkkennis mobiliseren van nieuwe manieren van ruimtelijke ontwikkeling.*
 - *De provincie kan gericht steun bieden aan sociaal-economisch zwakkere gebieden in stad of land.*

6. Een nieuwe landbouwdiscussie

Juist de komende jaren, vanaf 2015, zal de schaalvergroting in de landbouw versterkt doorzetten. Al sinds de jaren '60 kent Nederland een tempo van circa 3 procent minder boeren per jaar (met een licht dalend landbouwareaal). Dat tempo zal opgeschroefd worden door het verdwijnen van de melkquota en de afbouw van de inkomenstoelagen. De verwachting is dat de Overijsselse melkveehouder in 2020 gemiddeld 120 melkkoeien zal houden, in plaats van de 60 nu. Bedrijven van 300 à 500 melkkoeien zullen zeker geen uitzondering zijn. Ook in de varkenshouderij wordt opschaling verwacht. Dat heeft consequenties voor het landelijke gebied. Er komt veel agrarische bebouwing vrij. Ook dient zich de vraag aan hoe grotere boeren hun bedrijfsactiviteit met natuurwaarden kunnen en zullen combineren.

Deze ontwikkeling kan voor de provincie betekenen dat:

- *Er een mogelijkheid ontstaat om de tegenstelling tussen natuur en landbouw te verminderen. De uitdaging is om de investeringen die de komende jaren gedaan zullen worden zowel aan de landbouw als aan de natuur ten goede te laten komen. Dat kan door bijvoorbeeld aan de landbouw strenge doelvoorschriften rond milieu*



(incl. volksgezondheid) en natuur te stellen - maar tegelijkertijd vrijheid te geven hoe men die doelen realiseert.

- *De laatste jaren is veel gesproken over de wijze van bedrijfsvoering van boeren. Discussies gingen over de vraag rond de grootte van bedrijven, of er sprake was van intensieve en/of omgevingsgerichte en/of verbrede landbouw, of over de vraag of de landbouw uit familiebedrijven zou moeten bestaan. Het is de vraag of de regionale overheid zich met de bedrijfsvoering van boeren moet bezig houden: die lijkt toch vooral door enerzijds het Europese landbouwbeleid en de markt, en anderzijds de boeren zelf bepaald te worden. Kan de landbouw niet beter behandeld worden als elke andere sector?*
- *Verbetering van de voorwaarden voor innovatie. Agro en food is een sterke sector in Nederland en Overijssel, en de vraag is hoe we daar als regio nog meer de vruchten van zouden kunnen plukken. Overijssel is nu in belangrijke mate primair producent van landbouwproducten, terwijl 'het geld hogerop in de keten wordt gemaakt' (en overigens veelal niet in het landelijke, maar in het stedelijke gebied).*

7. Naar een provinciaal natuurbeleid

Het rijk heeft het natuurbeleid naar de provincie gedecentraliseerd. Daarbij hebben de provincies de doelen van het Europese en rijksbeleid in belangrijke mate overgenomen. Hierdoor ontstond de paradoxale situatie dat het gedecentraliseerde natuurbeleid er vooral uit bestaat hoe de provincie zo kosteneffectief mogelijk nationale en Europese beleidsdoelstellingen kan implementeren.

In 2015 wordt het Europese biodiversiteitsbeleid geëvalueerd. Dit beleid sluit vaak niet aan bij wat bewoners, gebruikers en toeristen als "mooie" natuur definiëren. De komende periode is dus wellicht een kans om eigen doelen voor natuurbeleid te definiëren en op die manier een werkelijk eigen natuurbeleid te formuleren. Daarbij kan op provinciale schaal ook gekeken kan worden naar de economische, toeristische, en landschappelijke context.

Voor de provincie betekent dit de komende jaren:

- *dat het wenselijk is zich voor te bereiden op de evaluatie van het biodiversiteitbeleid van Europa;*
- *een speurtocht naar de mogelijkheden van een eigen regionaal natuurbeleid. Het is zeker dat het Overijsselse landschap en de natuur belangrijk zijn voor de provincie: zowel voor de inwoners, als vestigingsfactor, en voor toeristen. De eigen kwaliteit van het landschap en ook de aanwezigheid van veel landgoederen bieden veel kansen. Het is goed hier dan ook op eigen wijze mee om te gaan;*
- *dat het goed mogelijk is dat een regionaal natuurbeleid de aandacht meer richt op gebieden buiten de Ecologische Hoofdstructuur/Natura 2000-gebieden.*

8. Een herbezinning op mobiliteit

Er gebeurt meer rond mobiliteit dan lange tijd.

Ten eerste groeit de automobilititeit al een aantal jaren niet meer. Dat komt door de crisis, maar er lijken ook structurele demografische factoren aan het werk te zijn. Minder mensen



betekent uiteindelijk (de link is niet direct, want economische groei is ook een factor) minder groei van mobiliteit.

Bovendien maakt ICT nieuwe manieren mogelijk om vraag en aanbod van mobiliteit slim op elkaar af te stemmen. Het is goed denkbaar dat, naar analogie met wat de Uber-app nu doet voor taxi's, er bedrijven komen die er brood in zien om de mobiliteitsvraag van bijvoorbeeld scholieren te koppelen aan het aanbod van automobilisten. ICT kan op die manier leiden tot een serieuze concurrent (goedkoper, meer op maat) – of zelfs een vervanging – van een deel van het OV-netwerk.

En tot slotte beginnen zich nu serieuze veranderingen in vervoermiddelen te vertonen. De brommobiel was er al een tijdje, de elektrische fiets is zeker ook zo'n verschuiving. De zelfsturende auto begint nu ook serieus te worden, en zelfs drones komen aan de horizon. Zelfsturende auto's die dreintjes kunnen vormen zullen de capaciteit van wegen verhogen. Dat zal de komende jaren nog niet plaatsvinden, maar vergt wel aandacht wanneer investeringen in infrastructuur voor de komende decennia aan de orde zijn.

Voor de provinciale politiek betekenen deze ontwikkelingen dat

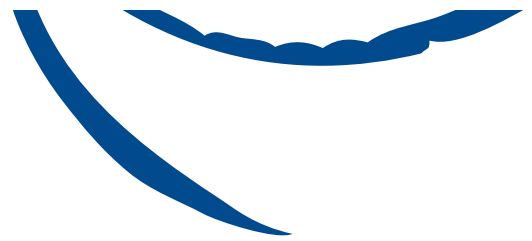
- *er nieuwe mogelijkheden aan de horizon komen als alternatief voor het bestaande stad- en streekvervoer. De provincie zou kunnen bezien of ICT meer maatwerk en kwaliteit mogelijk maakt tegen minder kosten.*
- *er nieuwe overwegingen bijkomen bij het nadenken over aanleg en onderhoud van infrastructuur. De investeringen worden voor decennia gedaan: het is goed mogelijk dat door genoemde technieken de capaciteit van de wegen dan gegroeid is.*

9. De overheid in een netwerksamenleving

De samenleving is niet langer verticaal en hiërarchisch georganiseerd, maar wordt steeds horizontaler. De sturingsfilosofie is van verzorgingsstaat, via marktwerking naar de participatiesamenleving gegaan. De horizontale netwerksamenleving stelt de overheid voor veel belangrijke vragen. Beleid is niet meer het uitrollen van oplossingen die in het provinciehuis bedacht zijn voor problemen die in het provinciehuis gesignaleerd zijn. Het gaat veeleer om aansluiten bij datgene wat er al goed gaat in de samenleving, en reageren op datgene wat er aan frictie is. Dit heeft grote consequenties voor de manier van handelen. De overheid formuleert haar lange termijn strategie (om helderheid te geven over de koers aan bijvoorbeeld investeerders of bewonersgroepen), maar is voor de uitvoering ervan voor een groot deel afhankelijk van anderen. Dit vergt een naar buiten gerichte, flexibele, horizontale organisatie.

Deze ontwikkeling betekent:

- *een relativering van de provincie als 'gebiedsregisseur'. De provincie wordt in grote mate afhankelijk van initiatieven van anderen. Dit betekent niet alleen iets voor de ambtelijke organisatie en het bestuur, maar ook voor provinciale staten. Sturen op doelen wordt belangrijker, en het duidelijk markeren van de momenten dat er wel degelijk politieke keuzes worden gemaakt. Niet alles wat mensen of bedrijven willen mag. Een overheid op afstand is geen afwezige overheid.*



- *dat plancycli flexibeler moeten worden. De provincie moet makkelijk en snel kunnen inspelen op maatschappelijke initiatieven. Hier passen flexibele meerjarenbegrotingen bij.*
- *dat een open organisatie belangrijker wordt. Netwerken zijn open. De netwerksamenleving bestaan meer dan voorheen uit mensen en bedrijven die op lokale schaal werken, en tegelijkertijd nationale, Europese en andere internationale contacten hebben. De provincie als 'middenbestuur' in de hiërarchie tussen gemeente en rijk verandert in een 'tussenbestuur' dat opereert in lokale, regionale en (inter)nationale netwerken.*

10. Meer extreme omstandigheden

Een aantal ontwikkelingen leidt waarschijnlijk tot meer extreme omstandigheden of zelfs rampen. Ten eerste zijn er veranderende natuurlijke omstandigheden. De klimaatverandering leidt naar verwachting tot meer heftige regenbuien en meer hittedagen. Ten tweede wordt de samenleving steeds complexer. De afhankelijkheden zijn groter. Op het moment dat de elektriciteit uitvalt of internet het niet doet, blijkt hoe kwetsbaar we zijn. De opschaling in de landbouw maakt het mogelijk om investeringen te doen die leiden tot minder kans op ziekteuitbraken, maar als er zich een uitbraak voordoet is het gelijk ook goed raak.

Bovendien is de netwerksamenleving weliswaar een flexibel antwoord (beter dan de starre hiërarchie die vaak te laat reageert), maar zijn netwerken tegelijk ook instabiel: ze kunnen zomaar over *tipping points* heen schuiven. Het geval 'Haren' is een mooi voorbeeld van plotseling oncontroleerbaar (of in ieder geval ongecontroleerd) kuddegedrag in een netwerk. De provincie staat niet aan de lat voor crisisbeheersing. Wel heeft zij op een aantal terreinen taken rond de preventie van rampen: denk aan het water- en natuurbeleid, of aan het landbouwbeleid.

Deze ontwikkeling betekent bijvoorbeeld dat:

- *op tal van terreinen (bijvoorbeeld waterveiligheid en dierziektes) de vraag naar 'brandgangen' letterlijk en figuurlijk belangrijk wordt: hoe bouwen we in het systeem vertragingen bij calamiteiten in, zodat er tijd is te reageren? Op het terrein van de waterveiligheid wordt al gewerkt met 'meerlaagse veiligheid'. Wellicht kan dat concept ook elders zinvol toegepast worden.*



Bijlage

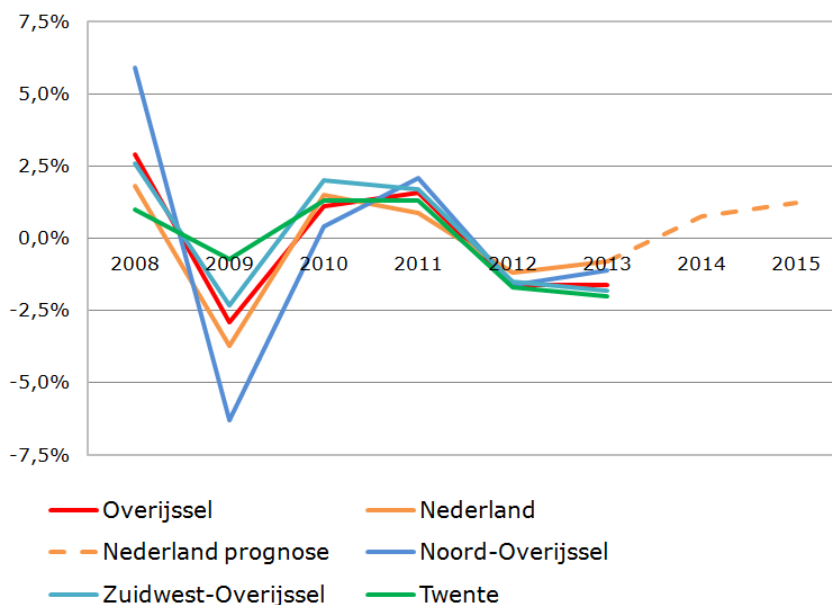
bij de Top 10 aan Trends

Hieronder vindt u per trend een kaart of grafiek die de ontwikkeling illustreren. Deze grafieken zijn aangeleverd door de afdeling Beleidsinformatie van de provincie. Uiteraard is er veel meer materiaal beschikbaar. U kunt daarvoor contact opnemen met de betreffende afdeling, of met het Trendbureau.

Trend 1 Overijssel uit de crisis: en daarna?

De verwachting is dat de economische groei in 2014 weer in de plus zit.

Economische groei in Nederland en Overijssel (bbp, volumemutatie), 2008-2013 en voorspellingen voor Nederland door CPB, 2014-2015 (%)

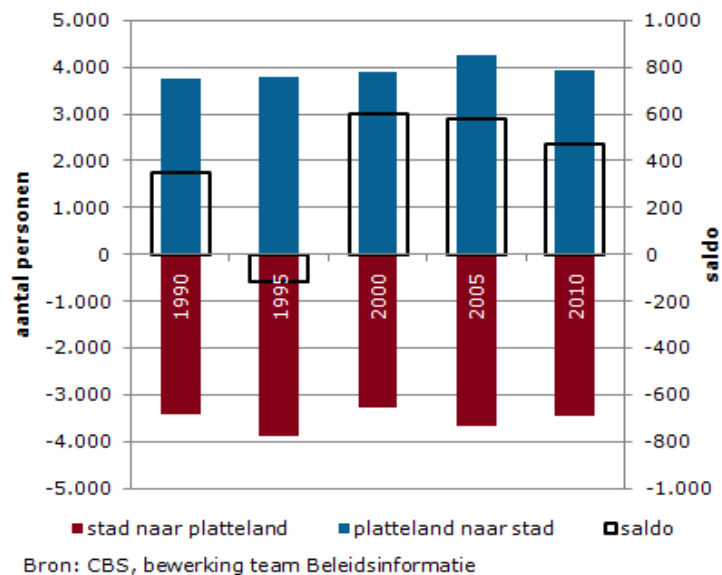


Bron: CBS en CPB Juniraming 2014. Economische vooruitzichten 2014 en 2015

Trend 2 Toenemende verschillen binnen Overijssel

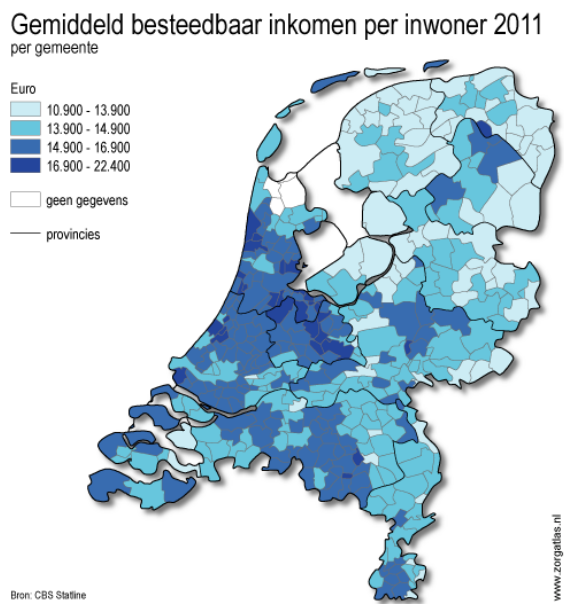
Het CBS signaleert een versterkte trek naar de stad: er verhuizen meer mensen naar de stad en er vertrekken minder mensen uit de stad. In Overijssel is deze trend ook zichtbaar. Er is over het algemeen de afgelopen decennia sprake van een vertrekoverschot van het platteland naar de stad.

Migratie van platteland naar stad in Overijssel, 1990-2010 (aantal personen)



Trend 3 Toenemende verschillen binnen Nederland: de positie van Overijssel

Het gemiddelde besteedbaar inkomen in Nederland verschilt, zoals het kaartje hieronder laat zien. Dat van Overijssel is lager dan grote delen van de Randstad. Er zijn indicaties dat de verschillen in besteedbaar inkomen toenemen.

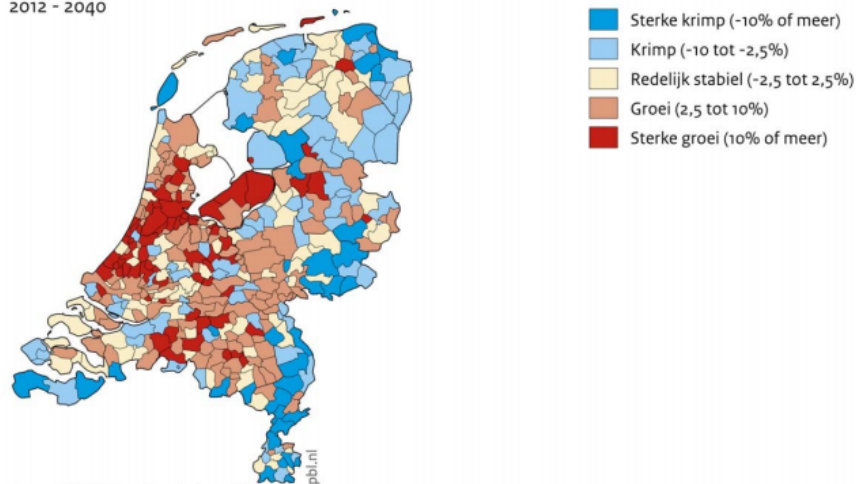


Ook de demografische ontwikkeling binnen Nederland verschilt sterk per regio. De Randstad en Brabant blijven nog een tijd groeien. De periferie van Nederland krimpt. De ontwikkeling binnen Overijssel varieert. Demografische prognoses kennen overigens tamelijk grote onzekerheidsmarges.

PBL-CBS Prognose bevolkingsontwikkeling 2012 - 2040

Bevolkingsontwikkeling per gemeente

2012 - 2040



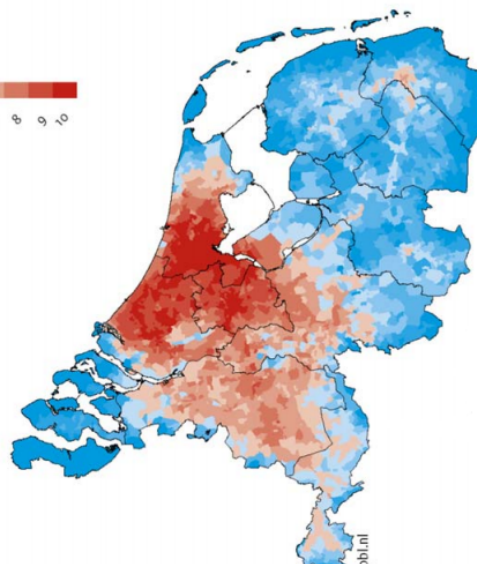
Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2013-2040

Het kaartje hieronder verdeelt Nederland in tien gebieden. De 10% gebieden waar het minste banen te bereiken zijn binnen 45 minuten zijn diep blauw. Diep rood is de 10% gebieden met de meeste banen bereikbaar binnen die reistijd.

Het aantal banen dat vanuit een postcode kan worden bereikt binnen 45 minuten

Indicator: 11a

laag - hoog (in decielen)

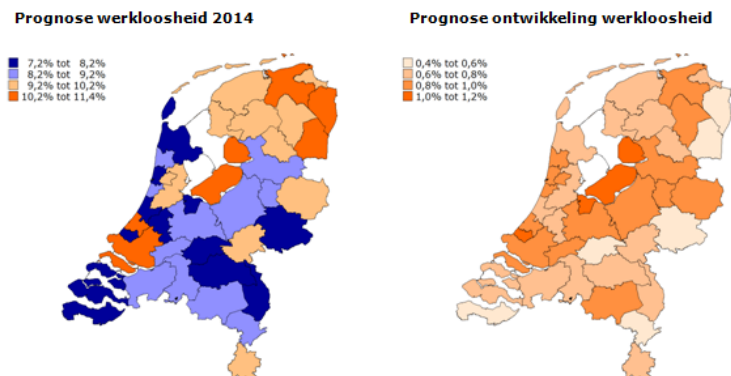


Versie: 24-1-2013
Bron: LISA, 2012

Bron: Planbureau voor de leefomgeving, Trends in de regionale economie, 2014, p. 6

Trend 4 Maatschappelijke tweedeling

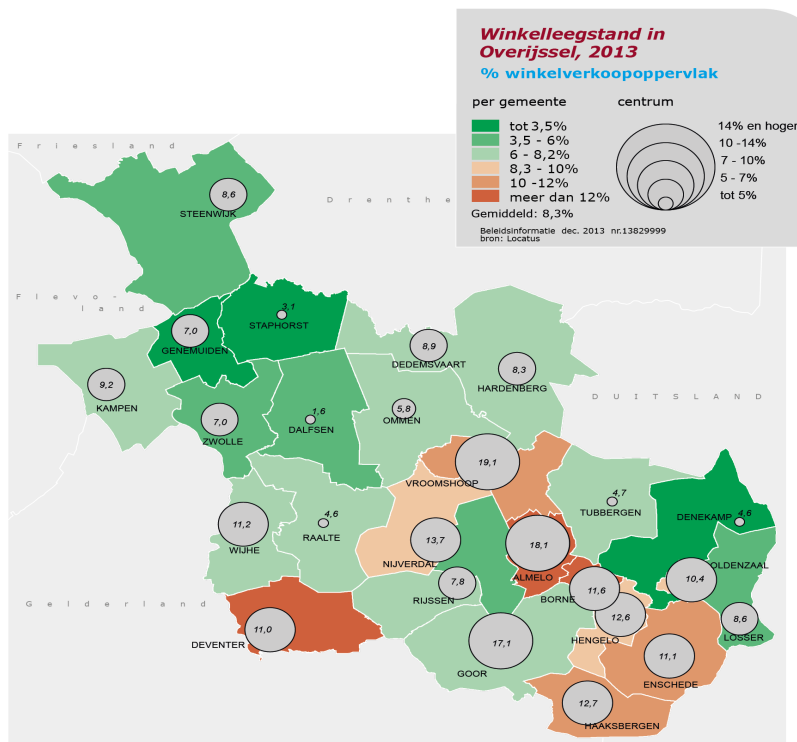
Hieronder vindt u ter illustratie de prognose van het CBS voor de ontwikkeling van de werkloosheid in Overijssel



Trend 5 Ruimte Zonder Programma

Ter illustratie ziet u hieronder op kaart de winkelleegstand in Overijssel, waarbij er speciale aandacht is voor de binnensteden. De verschillen tussen gemeenten zijn tamelijk groot. De leegstandsproblematiek gaat niet alleen over winkels, maar ook over kantoren, bedrijfspanden waaronder agrarische bebouwing, woningen, en maatschappelijk vastgoed.

Winkelleegstand in Overijssel, 2013



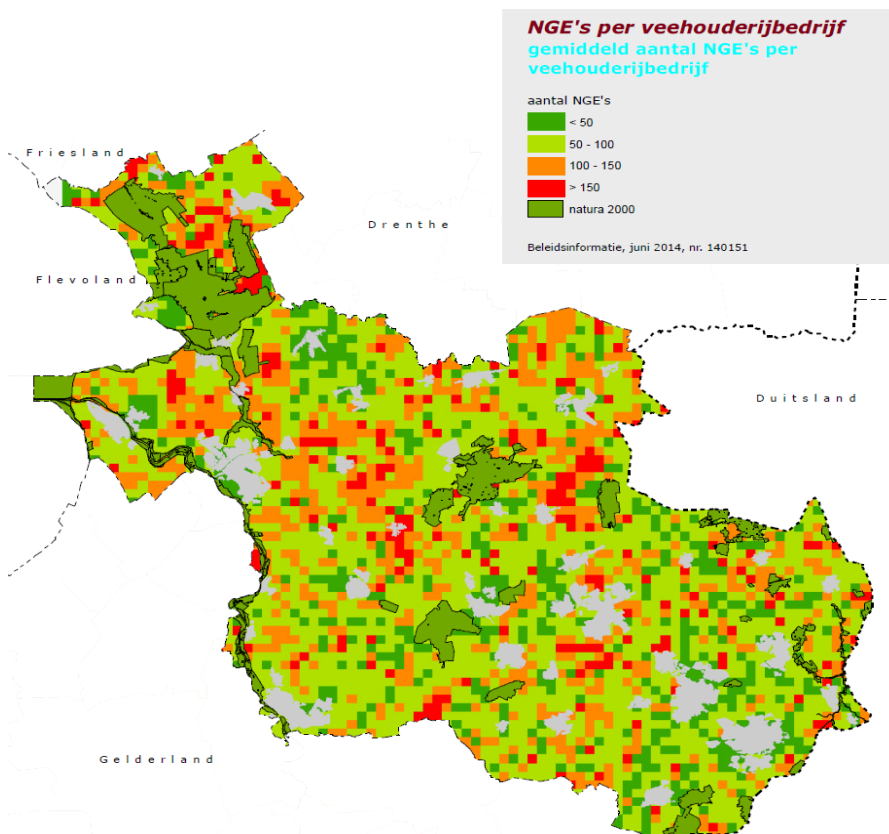
Bron: Locatus, bewerking team Beleidsinformatie



Trend 6 Een nieuwe landbouwdiscussie

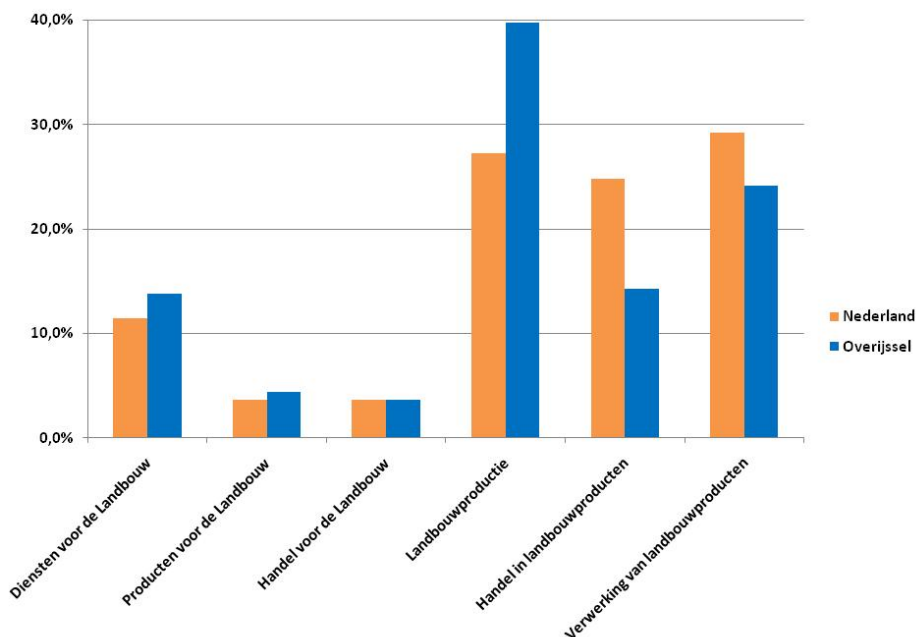
Het kaartje hieronder laat zien dat er nogal wat relatief kleine bedrijven in de categorie 50 – 100 NGE nabij natuurgebieden liggen. De verwachting is dat in deze categorie bedrijven de komende jaren veel gaat gebeuren: opschaling, stoppen, een ander type bedrijfsvoering. Hier liggen de kansen en opgaven om natuur en landbouw meer met elkaar in overeenstemming te brengen.

NGE's per veehouderijbedrijf



De onderstaande grafiek laat zien dat in Overijssel de nadruk ligt op de primaire productie. De provincie kent bijvoorbeeld weinig voedselverwerkende industrie. Overigens is Overijssel wel relatief sterk in de machinebouw voor de landbouw.

Percentage bedrijven per functie in de landbouwketen

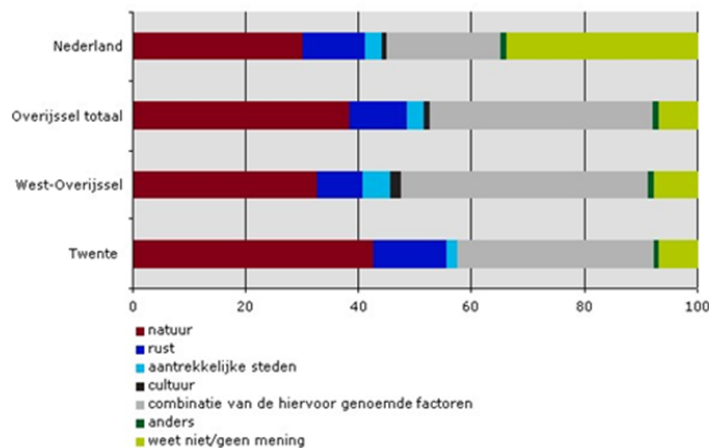


Bron: Lisa, Biro, Provincie Overijssel, Beleidsinformatie

Trend 7 Naar een provinciaal natuurbeleid

Het belang van de natuur voor Overijssel blijkt bijvoorbeeld uit de cijfers van het burgerpanel.

Het meest belangrijke wat Overijssel te bieden heeft op toeristisch-recreatief gebied (%)

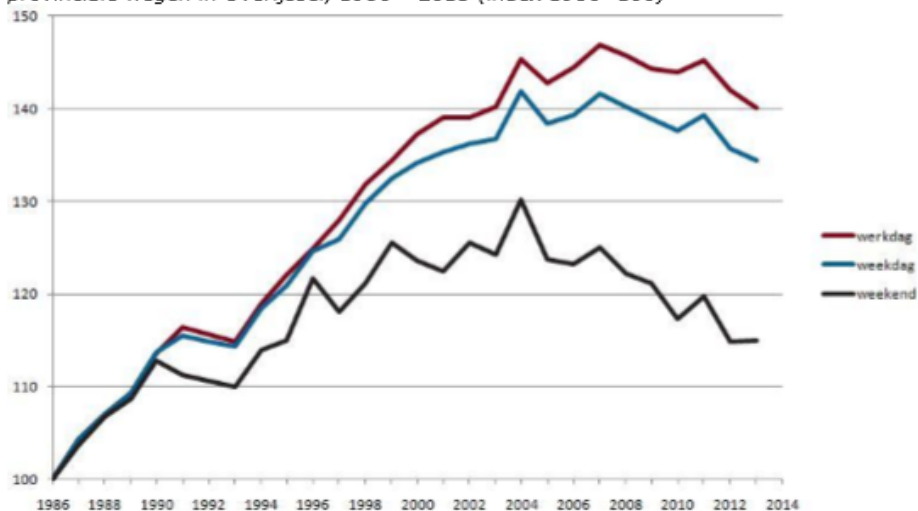


Bron: Provincie Overijssel, burgerpanel

Trend 8 Een herbezinning op mobiliteit

De demping van de mobiliteit – ook al voor de crisis - op het provinciale wegennet is goed te zien op de grafiek hieronder.

Figuur 1: Ontwikkeling hoeveelheid verkeer op werkdagen, wekdagen en weekenddagen op provinciale wegen in Overijssel, 1986 – 2013 (index 1986=100)

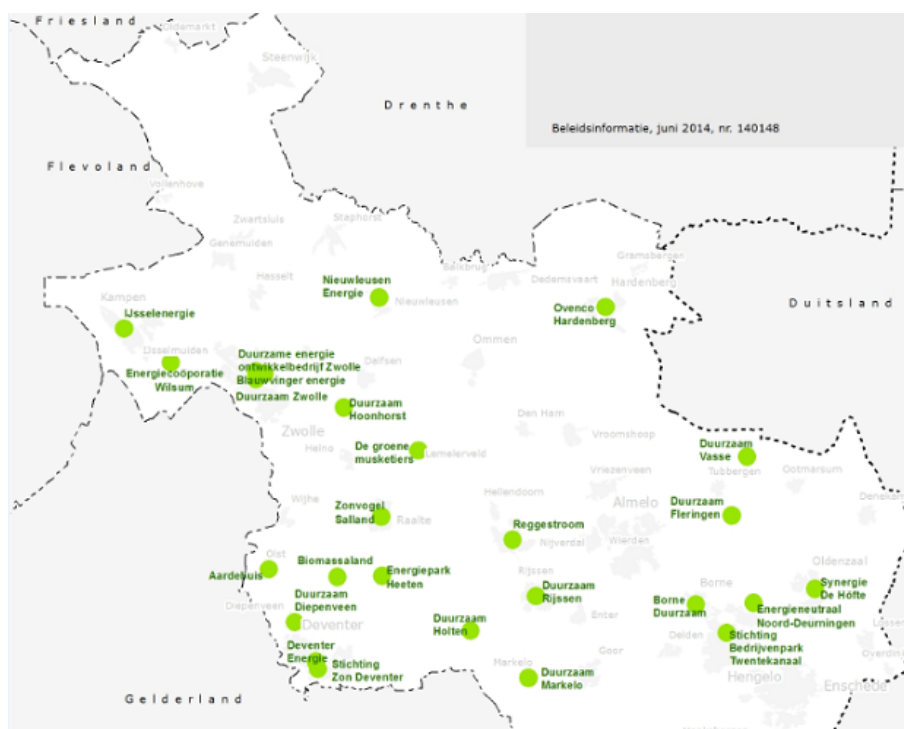


Bron: Provincie Overijssel

Trend 9 De overheid in een netwerksamenleving

Een voorbeeld van de participatiesamenleving wordt gevormd door de vele lokale energie-initiatieven.

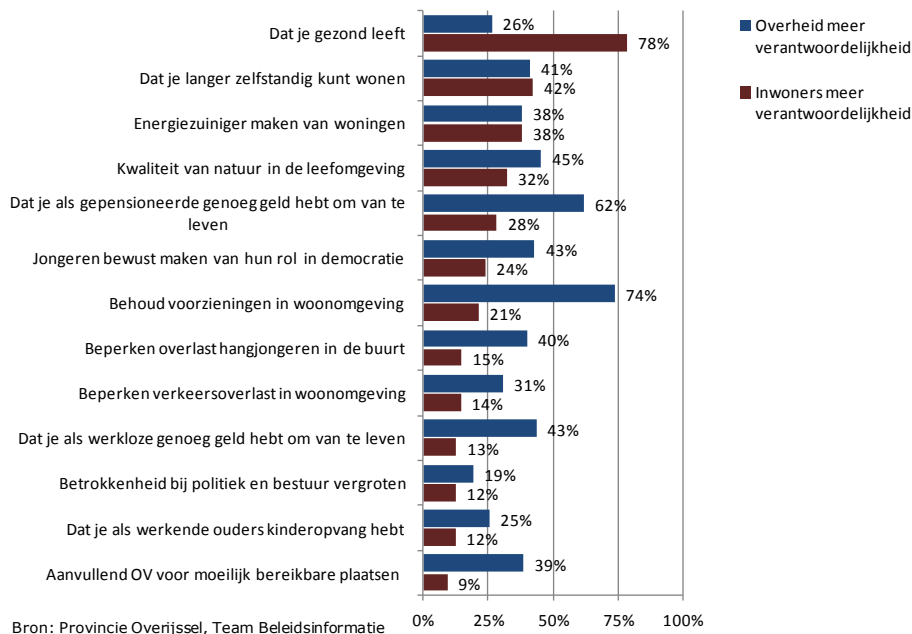
Aantal lokale energie-initiatieven (aangemeld bij HIER opgewekt)



Bron: Provincie, Beleidsinformatie

Overigens blijkt uit enquêtes dat burgers ook nu op tal van terreinen een actievere overheid verwachten.

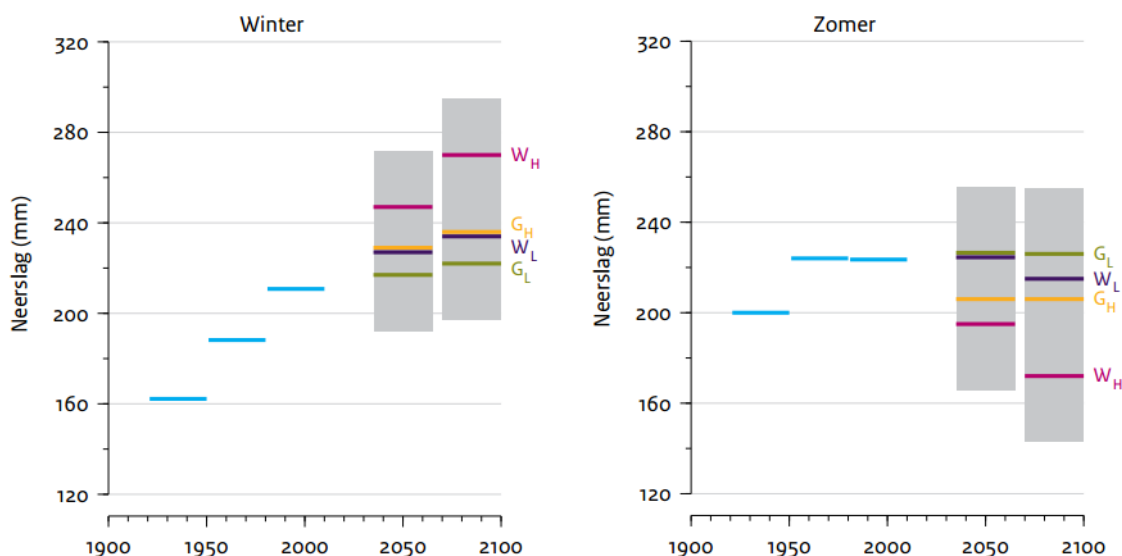
Komende jaren meer verantwoordelijkheid verwacht van overheid/inwoners zelf (%)



Trend 10 Meer extreme omstandigheden

De klimaatscenario's van het KNMI suggereren: nattere winters, drogere zomers.

Neerslagklimaat in Nederland, waargenomen en volgend KNMI'14 scenario's voor 2050 en 2085



Bron: KNMI, 2014